

ЕКОНОМІКА

УДК 338.431'06(477):303.4

ДАНИЛЕНКО А.С., КРИСАНОВ Д.Ф., УТЕЧЕНКО Д.М.

Білоцерківський національний аграрний університет

НАПРЯМИ ДОСЛІДЖЕНЬ СУЧАСНИХ ВИКЛИКІВ І ПРОБЛЕМ У СІЛЬСЬКОМУ СЕКТОРІ УКРАЇНИ

Проаналізовано глибокі зміни у розвитку сільського сектору України під впливом набуття політичної незалежності, впровадження аграрної і земельної реформ, зміни державної влади та реформування адміністративно-територіального устрою. Сільський сектор охоплює дві ключові складові: виробничо-ресурсну (первинне виробництво і технологічно зв'язані галузі) та соціально-територіальну (сільські та малі міські поселення із населенням, об'єктами соціальної сфери й територією). Продовольчий комплекс нарощує випуск продукції, але це не супроводжується підвищенням рівня життя і якості життєвого середовища сільського населення. Для сільського сектору характерні низка викликів і гострих проблем, які потребують дослідження та реалізації заходів з метою подолання асиметричності його розвитку. До новачій належать: завершення реформи адміністративно-територіального устрою, переміщення відповідальності за розвиток сільського сектора на об'єднані територіальні й внутрішні громади; збільшення місцевих бюджетів у результаті децентралізації фінансово-бюджетної системи, капіталізації природних ресурсів і недіючих об'єктів, введення місцевих податків; розвиток сімейно-фермерського укладу та відродження сільськогосподарської діяльності на покинутих угіддях та ін. Гальмування та подолання деструктивних процесів на сільських територіях, а особливо у кризових зонах, має забезпечити реалізація об'єднаними громадами заходів по формуванню сприятливих умов для розміщення об'єктів позааграрної діяльності, включення дрібних господарств у виробничо-збутові ланцюги, створення фахових міні-об'єднань виробників харчових продуктів, сільськогосподарських виробничих й обслуговуючих кооперативів з метою виконання працезатратних виробничих операцій, збирання та реалізації вирощеної продукції, допомоги у вирішенні побутових проблем сільських жителів, спрощення їх доступу до базових послуг та ін. Ключові напрями досліджень: рекомендації по оцінюванню продуктивного потенціалу сільських громад та підвищенню надходжень до місцевих бюджетів; концептуальні засади, механізми та інструменти підтримки сімейних і фермерських господарств; управління сільським сектором в умовах нового адміністративно-територіального устрою та самоорганізації громадян; модель залучення дрібних господарств до виробництва кінцевої продукції та її просування у виробничо-збутових ланцюгах тощо.

Ключові слова: сільський сектор, виробничо-ресурсна складова, соціально-територіальна складова, виклики і проблеми, асиметричність і збалансований розвиток, об'єднані територіальні і сільські/внутрішні громади, депресивні зони, сімейні і фермерські господарства.

doi: 10.33245/2310-9262-2018-143-2-6-22

Постановка проблеми. В останні роки особливої актуальності набули проблеми розвитку сільського сектору України. У різні періоди об'єкт дослідження формулювався по-різному, але його територіально-просторова і виробничо-ресурсна складові переважно мали ідентичний характер. Щоб детальніше розібратися у сутності та структурі сільського сектору необхідно попередньо визначитися із точкою відліку цього дослідження. Вважаємо, що найбільш прийнятною буде злам 50-60-их років, тобто коли було завершено відбудову народного господарства та зруйнованих населених пунктів, які постраждали під час війни, і суспільство почало розвиватися за законами мирного часу. Про це свідчить той факт, що наприкінці 50-их років було прийнято програму правлячої партії, яка ставила за кінцеву мету подолання суттєвих відмінностей між містом і селом, між працею в сільському господарстві і промисловості. У цьому зв'язку і були започатковані ґрунтовні дослідження щодо визначення меж міста і села (тобто адміністративна дихотомія «місто-село»), суттєвих і несуттєвих відмінностей між ними та між працею в аграрному і промисловому секторах народного господарства. Встановлено, що село (українське село/сільська місцевість/сільські території), як основний носій аграрних функцій, не співпадає з межами поширення сільського господарства (тобто секторальна дихотомія «територія-галузь»). Це пояснюється, з одного боку, тим, що сільськогосподарські функції виконували й міські поселення, а з іншого, – частина сільських насе-

лених пунктів також реалізувала і промислові функції. У теоретичному значенні йшлося про те, що оскільки сільські території виступали просторовою базою сільського господарства, то село забезпечувало його функціонування і розвиток за рахунок використання із «територіального резервуару» робочої сили і природних ресурсів. Водночас, це масштабне узагальнення об'єктивно чи по умовчання передбачало, що міські поселення також перебрали на себе частину аналогічних функцій.

Відтоді у суспільстві відбулися кардинальні зміни, зокрема, планову економіку змінила ринкова, замість колгоспно-радгоспної системи із особистими підсобними господарствами сформувалася дуальна корпоративно-індивідуальна система господарювання, на селі відбулися масштабні й глибокі деструктивні соціальні, демографічні, екістичні та інші руйнівні процеси тощо. Це мало наслідком виникнення принципово нової соціально-економічної ситуації, однак навіть за таких умов село було і залишається відповідальним за вирішення продовольчих проблем й забезпечення гарантування продовольчої безпеки України. Отже, ситуація поставила перед необхідністю подолання гострих викликів у розвитку сільського сектору України на основі дослідження проблем та реалізації ключових положень вітчизняних теоретичних концепцій із урахуванням негативних наслідків спадних трендів й періодичних аграрних криз.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню різнобічних аспектів розвитку сільських територій і сільського сектору українського суспільства загалом присвячені теоретичні, методичні й прикладні роботи багатьох українських вчених економістів-аграрників. Серед них своєю актуальністю й глибиною аналізу нинішніх викликів і проблем вирізняються публікації таких вчених: О. Бородіна, О. Булавка, В. Заяць, Т. Зінчук, Е. Кіресва, А. Лісовий, Ю. Лупенко, М. Малик, О. Павлов, О. Попова, Х. Притула, І. Прокопа, П. Саблук, В. Юрчишин [1-8] та ін. У зазначених та інших публікаціях ґрунтовно проаналізовано причинно-наслідкові зв'язки глибоких соціально-економічних трансформацій та аграрних криз, що провокували виникнення й розвиток низки деструктивних процесів. На основі вивчення та імплементації передового досвіду країн-членів Європейського Союзу і світу розроблялася національна аграрна політика, а у її складі – політика розвитку сільських територій. У різні періоди відповідні концепції носили адекватні назви, зокрема: соціально-економічного розвитку села; відтворення повноцінного соціально привабливого та екологічно безпечного життєвого середовища сільського населення; зрівноваженого соціально-економічного та екологічного розвитку сільських територій; взаємопов'язаного аграрного і сільського розвитку; розвитку сільського сектору. Кожна концепція відповідно із конкретною ситуацією супроводжувалася розробленням низки індикативних програм національного, регіонального і навіть районного рівня, необхідних нормативно-правових актів та формуванням ефективних організаційно-економічних механізмів інвестиційного забезпечення планів їх реалізації.

Отже, за останні майже півстоліття сутність просування від соціально-економічного розвитку села до розвитку сільського сектору, на думку Я. Поліщука [3], полягала в переході від територіальних акцентів на домінуючій ролі сільського господарства (галузевий підхід) до моделі розвитку, яка спрямована на підвищення якості життя селян, що передбачає синергетичну взаємодію економічних, соціальних та екологічних чинників (секторальний підхід). Ключова особливість еволюції концептуальних підходів вбачається як відхід від постулатів агроцентризму та прийняття за основу курсу на акумуляцію людського капіталу, врахування стратегією сільського розвитку різноманітності й багатоаспектності сільського життя, піднесення ролі місцевого самоврядування [3, с. 121]. Якраз із урахуванням перенесення відповідальності за розвиток сільських територій на регіональний і місцевий рівні та створення якісних умов життя для населення (людиноцентризм) і формуються концептуальні засади розвитку сільського сектору України.

Політика підтримки сільського розвитку, з підкресленням виключної ролі і значення сільських територій, у країнах-членах Європейського Союзу почала активно реалізуватися із запровадженням спеціальних заходів з 1972 р. в контексті інтегрованого сільського розвитку, тобто аграрного виробництва і умов життя сільського населення. Головною метою було підвищення конкурентоспроможності сільських територій, досягнення високих соціальних стандартів життя для сільського населення та охорони навколишнього природного середовища. У подальшому спектр цілей покроково розширювався з урахуванням Цілей розвитку тисячоліття (до 2015 р.) і Цілей сталого розвитку

(2016-2030 рр.) та в рамках реалізації Спільної аграрної політики ЄС [9–20]. Це спонукало до постійних змін у прийнятих концептуальних підходах та внесення необхідних коректив у стратегії сільського розвитку, а у їх складі – сільських територій.

Підкреслимо, що в ЄС загалом, в усіх країнах-членах Співтовариства і на різних етапах його інтеграції використовувалися різні концепції сільського розвитку і моделі їх впровадження, які адаптовані стосовно проблем конкретних територій [10, с.14–39]. Їх практична реалізація відповідає поставленим цілям і стратегіям основних акторів, причетних до цієї сфери, та специфічного бачення ними цілей сільського розвитку. До акторів відносяться: Європейська Комісія, країни-члени ЄС, окремі регіони країн з багатим спектром територіальних відмінностей між ними, організації сільськогосподарських виробників, місцеві установи, асоціації та ін. Різні концепції сільського розвитку в країні, регіоні або на конкретній території формуються, консоліднуються і вводяться в дію саме під впливом ролі і позицій цих акторів у політичній та інституційній сфері. Концепція сільського розвитку на наднаціональному, тобто на рівні ЄС, також має динамічну природу. Вона змінюється у часі унаслідок зміни міжнародного клімату та залежно від вимог реформування політики Співтовариства на конкретному етапі розвитку, просувається вперед і може несподівано відступити назад. В останні роки на рівні Співтовариства загалом і в окремих його країнах-членах зокрема одночасно існує і реалізується кілька концепцій (підходів). Можна виділити три ключові концепції сільського розвитку:

1. Концепція, яка ідентифікує сільський розвиток із загальною модернізацією сільського господарства і агропродовольчого комплексу. Ця концепція ставить в основу розвиток аграрної сфери (сектору) у цілому (*секторальна модель*).

2. Концепція, яка пов'язує сільський розвиток виключно зі скороченням (подоланням, ліквідацією) відмінностей між найбільш відсталими сільськими районами та іншими галузями економіки (*перерозподільча модель*).

3. Концепція, яка ідентифікує сільський розвиток з розвитком сільських районів в цілому, шляхом використання всіх ресурсів, наявних в даному районі (людських, фізичних, природних, ландшафтних та ін.), та інтеграції між усіма компонентами і галузями на місцевому рівні. Ця концепція використовує наявні можливості конкретної території в найбільш широкому її розумінні (*територіальна модель*).

Як вважає Франческо Мантіно (Італія), ці різні теоретичні підходи і їх практична реалізація не підлягають періодизації повною мірою, але часто існують разом і накладаються один на інший в останні 30 років [10, с.15].

У рамках практичної реалізації зазначених концепцій послідовно вирішувались проблеми як спільні для Співтовариства, так і специфічні для країни або ж окремого регіону. Було встановлено, що управління розвитком сільських територій є дуже багатомірним (комплексним, багатоплановим), оскільки в цей процес втягується багато акторів, різні рівні влади і політичної участі, різні функції і способи відносин між рівнями управління та економічними суб'єктами [10, с. 170]. Під впливом часу постійно змінювалися функції та можливості акторів, які брали участь у процесі управління, корегувалися цілі, напрями й програми розвитку сільських територій, однак чітко простежувалася їх спрямованість на оперативне вирішення гострих проблем та послідовну реалізацію глобальних цілей. У контексті викладеного політика розвитку сільських територій і практика її реалізації еволюціонувала від європейського/національного рівня до регіонального/субрегіонального (провінційного, локального, місцевого), від реалізації об'ємних територіальних проектів до проектів конкретних, тобто місцевого значення (хоча у окремих країнах спостерігалася зворотна тенденція: від локальних до регіональних). За необхідності визначити нові потреби і орієнтири для сільських територій, порівняно з досягнутими, проводився перегляд і оновлення національних стратегій сільського розвитку. Серед них:

а) *проекти національного значення*: національні стратегії розвитку сільських територій; соціально-економічна спроможність сільських територій; соціально-економічне відродження найбільш нужденних (відсталіх) регіонів; зменшення соціально-економічного розриву в розвитку регіонів ЄС і в окремих країнах; зміцнення соціальної справедливості для сільського населення; захист національного навколишнього середовища;

б) *проекти місцевого значення*: життєспроможне село; привабливість територій; відродження і консервація природи, ландшафту, архітектури і місцевих традицій; житло за доступ-

ними цінами; розширення доступності до суспільних благ; державна підтримка сфери послуг та підвищення добробуту населення; підтримка місцевих ініціатив; відродження деградуючих сільських районів; створення нових робочих місць; відродження малих центрів і диверсифікація сільськогосподарського виробництва; стабільне використання ґрунтів; відтворення піщаних ґрунтів; управління водними ресурсами; програми ЛІДЕР I та ЛІДЕР II; інтегровані програми сільського розвитку (ПСР) для районів (провінцій); проекти структурної адаптації сільськогосподарських підприємств; підтримка низькотоварних господарств; пристосування господарств до стандартів ЄС; інтегровані проекти та ін.

Потреба у фінансових ресурсах вирішується на основі спільного фінансування за участі різних структур, інститутів й агентств, зокрема: структурних фондів Європейського Союзу (ЄФОГА, ЄФРР, ЄСФ) й інших фінансових джерел (ЄІБ), бюджетних коштів органів державного управління та місцевого самоврядування різного рівня, кооперації ресурсів приватних структур й асоціацій виробників та їх участі в забезпеченні програмного розвитку сільських територій тощо. Важливу роль відіграє також рівень сформованості та скоординованість системи вертикального й горизонтального управління сільським розвитком та її спрямованість на вирішення гострих проблем й досягнення поставлених поточних, проміжних і програмних цілей.

Склалася наступна періодизація проведення реформ в управлінні розвитком сільських територій в рамках реалізації Спільної аграрної політики (САП) ЄС, зокрема: 1972-1984 рр., 1985-1991 рр., 1992-1999 рр., 2000-2006 рр., 2007-2013 рр. і 2014-2020 рр. Нині реалізується стратегія «Європа 2020» [11], яка охоплює три цілі САП: 1) життєздатне виробництво продовольства; 2) стале використання природних ресурсів і пом'якшення наслідків зміни клімату; 3) збалансований територіальний розвиток. Наступність Спільної аграрної політики проявляється через оновлення пріоритетів розвитку сільських територій ЄС на період до 2020 р., а саме:

1. Сприяння передачі знань та інновацій у сільському і лісовому господарстві та у сільській місцевості.
2. Підвищення конкурентоспроможності і життєздатності усіх видів господарювання.
3. Сприяння організації продовольчого ланцюга постачання і управління ризиками у сільському господарстві.
4. Відновлення, збереження і зміцнення екосистем, які залежать від сільського і лісового господарства.
5. Стимулювання ефективного використання ресурсів і перехід до низьковуглецевої і стійкої до змін клімату економіки сільського господарства, продовольчого і лісового секторів.
6. Сприяння соціальній інтеграції, скороченню бідності і економічному розвитку в сільських районах.

Реалізація вказаних пріоритетів базується на усуненні недоліків і прорахунків попередньої програми САП на період 2007-2013 рр. на основі зміщення акцентів із заходів, що були спрямовані на підтримку ринку, на заходи, які сприятимуть активізації сільського розвитку, посиленню сталості сільських територій, забезпеченню охорони навколишнього середовища, пом'якшенню наслідків природно-кліматичних викликів. З цією метою запроваджується низка ефективних інструментів, які сконцентровані у двох фінансових блоках: у першому – спрямовані на забезпечення регулювання ринку, у другому – на підтримку вирішення гострих проблем сільського розвитку та зміцнення багатофункціонального розвитку аграрного сектору. Дослідження концептуальних підходів і запроваджених у країнах-членах ЄС ефективних механізмів та інструментів управління сільським розвитком, узагальнення позитивних змін, здобутих у процесі реалізації передбачених різними програмами заходів, буде важливим орієнтиром при формуванні сучасної системи управління розвитком сільського сектору в Україні.

Мета дослідження. Проаналізувати ситуацію у сільському секторі України, розкрити еволюцію його сутності й внутрішньої структури, систематизувати виклики й проблеми, які гальмують просування його аграрної складової по шляху інтеграції із внутрішнім ринком Європейського Союзу. На основі результатів аналізу виокремити ключові напрями наукових досліджень, обґрунтувати концептуальні підходи та виділити заходи, реалізація яких сприятиме забезпеченню подолання нових викликів і вирішенню гострих проблем, що гальмують розвиток сільського сектора.

Матеріал і методи дослідження. Для досягнення поставленої мети були систематизовані різні теоретичні концепції сільського розвитку та їх ключові положення щодо управління розвитком

сільського сектору країни і регіону, глибоко аналізувалася сутність ключових категорій і розкрита еволюція двох базових дихотомій: адміністративної «місто-село» і секторальної «територія-галузь». З використанням системного підходу були узагальнені виклики і проблеми, які вже тривалий період часу гальмують розвиток сільського сектору України. З урахуванням різнобічних аспектів сільського розвитку в умовах становлення нової системи адміністративно-територіального устрою було виокремлено пріоритетні напрями досліджень у сільському секторі, а також окреслено ключові новації і практичні заходи, впровадження яких сприятиме гальмуванню негативних трендів і посиленню позитивних змін. У процесі досліджень були використані сучасні наукові методи: порівняльного аналізу і синтезу, абстрактний та історико-логічний, а також залучені наукові праці українських і зарубіжних вчених, статистичні матеріали України і ЄС.

Основні результати дослідження. Вітчизняна і зарубіжна практика достеменно свідчать про те, що за останні 60-70 років наука значно просунулася вперед: від простого й одностороннього розуміння ключових дихотомій «місто-село» і «територія-галузь» до надзвичайно широких та об'ємних їх характеристик. Зазначимо, що сільський сектор – це важлива складова українського суспільства, яка виконує низку важливих функцій по забезпеченню його життєдіяльності. А друга частина – міський сектор, який також виконує свої важливі, але відмінні від сільського сектора функції. Згадані сектори не спроможні існувати одноосібно, а лише в їх єдності може функціонувати та успішно розвиватися українське суспільство.

Але для чіткішого розуміння наукових підходів до визначення сутності, ролі і місця сільського сектору в суспільстві необхідно надати додаткові пояснення. Сільський сектор це одна із двох основних частин українського суспільства, яка виконує комплекс взаємопов'язаних функцій по забезпеченню його продовольчої безпеки. У цьому контексті, за поширеним визначенням, суспільство розглядається як спільність людей, що має спільну систему управління, спільну територію, спільну економічну базу, спільну культуру, відповідну конкретному періоду економічного розвитку соціальну структуру, а також включає поряд із індивідами-членами ще і їхні об'єднання: спільноти, громади, общини, товариства, асоціації, союзи тощо. У процесі розвитку продуктивних сил відбувся поділ праці: із сільськогосподарської виділилася промислова діяльність і це спричинило поступове розмежування територіально-поселенської організації суспільства на сільські та міські населені пункти. У країнах світу керуються різними кількісними параметрами та якісними ознаками для адміністративного розмежування поселень на сільські й міські, але визначальною для них є виконувана населеним пунктом ключова функція. У сучасних умовах за функціональною ознакою суспільство можна розділити на аграрний і промисловий сектори, а за адміністративною ознакою – на міський і сільський сектори. У цьому контексті термін «адміністративний» значно об'ємніший, ніж прислівник «функціональний», оскільки перший включає в себе і належні другому виробничі структури й освоєну територію. Оскільки словосполучення «аграрний сектор» досить поширене у науковій літературі, то вкажемо, що у близькому за сутністю словосполученні «сільський сектор» перше з них є лише частиною другого і уособлює виробничу складову (агросферу), а іншою складовою сільського сектору виступає соціальна сфера села у широкому її значенні.

Однак унаслідок минулого значною мірою безсистемного економічного розвитку територіально-поселенська організація українського суспільства суттєво трансформувалася і нині включає великий спектр поселень: від найдрібніших сіл і хуторів до міських кластерів і мегалополісів, від зблюднілих сіл до багатомільйонних міських агломерацій. Поряд із функціонуванням певної частини монофункціональних поселень існує досить багато населених пунктів із складним набором комплексу аграрних й промислових функцій, які отримали назву агропромислові міста та агропромислові села. Наявність таких населених пунктів об'єктивно унеможливує чіткий поділ суспільства на сільський та міський сектори, а отже допускає різні винятки з метою наближення до найбільш оптимальної їхньої структури. Зокрема, в соціально-економічній літературі утвердився погляд щодо доцільності віднесення агропромислових малих міських поселень до сільського сектору внаслідок їх тісного функціонального зв'язку із агропродовольчим комплексом. За великим рахунком, наявність на території міських поселень навіть господарств населення (підсобних чи особистих селянських), що повсюдно і традиційно має місце, вже свідчить про виконання ними сільськогосподарської функції. Але для проведення розмежування функціонуючих міських поселень між сільським і міським секторами було прийнято за основу їх людність. Зокрема, до сільського сектору при-

йнято включати малі міські поселення, тобто людністю до 50 тис. жителів, – це, здебільшого, міста районного підпорядкування та селища міського типу. Зазначимо, що унаслідок глобальних динамічних суспільних процесів людність і функції населених пунктів будуть змінюватися, а отже і поселенська структура сільського та міського секторів суспільства у перспективі також буде різною мірою трансформуватися.

Вкажемо, що активізація міжгалузевих та міжсекторальних процесів на нинішньому етапі сприяє формуванню широкого спектра нових відносин та виникненню складних соціо-еколого-економічних структур. Зокрема, такі базові поняття як сільське господарство і село, набули значно ємнішого, структурованішого й багатограннішого значення. З урахуванням сучасних реалій і методичних підходів вказані терміни можна розкрити через більш глибоку ідентифікацію, уточнення та збагачення первинних ознак і параметрів й подальше примноження інтегральних характеристик, а саме:

1. **Сільське господарство** поступово розширилося до первинного виробництва (сільське, лісове, рибне господарство та мисливство) й за галузевою близькістю та спорідненістю діяльності «приєднало» технологічно пов'язані галузі (переробно-харчова промисловість, інженерно-виробниче, агрохімічне та зооветеринарне обслуговування, агрологістика, меліорація тощо), які в сукупності нині включаються до поняття «аграрний сектор». Отже, в останні роки аграрний сектор виступає об'єднуючим поняттям для усіх причетних до виробництва сільськогосподарських і харчових продуктів галузей національної економіки і які раніше іменувалися АПК, тобто агропромисловий комплекс, Але оскільки з нього виключена перша група «виробництво засобів виробництва для сільського господарства і харчової промисловості», то нерідко вживається більш адекватне словосполучення, яке отримало поширення за кордоном, тобто «продовольчий комплекс». На нашу думку, було б логічно його назвати **виробничо-ресурсна складова сільського сектору**, при цьому акцентуючи увагу на продуктивній ролі.

2. **Село (сільська місцевість/сільські території)** включає сільські населені пункти, а також у контексті наших досліджень й «агропромислові міста» (селища міського типу і малі міста до 50 тис. населення), які значною мірою виконують виробничі функції аграрного сектору та досить часто ще є формальними і неформальними центрами соціального обслуговування сільського населення. Значна частина з них нині є адміністративними центрами районів, а також місцевими центрами сільського розселення, унаслідок їх поширеності і транспортної доступності. Ще з 80-их років у науковому середовищі отримало поширення і стало популярним порівняння академіка Т.І. Заславської про те, що сільська місцевість, якщо її розглядати без зв'язку із малими містами і селищами, – “це система, позбавлена головного елемента, свого роду “вершник без голови” [21, с. 15]. У процесі реформування адміністративно-територіального устрою України низка сіл, смт і малих міст отримує статус центрів ОТГ. Отже, було б логічно наведені вище терміни, які розкривають дещо відмінні між собою дефініції, об'єднати у словосполученні **соціально-територіальна складова сільського сектору**, акцентуючи увагу на її вторинній, відносно виробництва, ролі. Зазначимо, що станом на 01.01.2017 р. налічувалося: 28377 сільських населених пунктів, 885 селищ міського типу та 460 міст, з них 271 мале міське поселення – тобто, без міст спеціального статусу, республіканського та обласного значення (189 од.).

Надзвичайно широкий спектр трансформацій, кардинальних і глибоких змін, що відбулися в Україні після набуття політичної незалежності (1991 р.), а особливо – після Революції Гідності (21.11.2013 – 24.02.2014) сформували принципово нову ситуацію в сільському секторі України. Він включає дві ключові складові: **аграрну** (первинне виробництво і технологічно зв'язані галузі) та **соціальну** (сільські населені пункти й малі міські поселення, в яких мешкає населення і розміщені об'єкти соціальної сфери, та сільську територію) у їх широкому значенні. Акцентуємо увагу на викликах і гострих проблемах, що виникли у сільському секторі України чи поза ним, але які прямо чи побіжно здійснюють на нього свій вплив. На нинішньому етапі сільський сектор знаходиться у фокусі гострих і суперечливих викликів, які спровокували виникнення комплексу економічних, соціальних, демографічних, екістичних, екологічних й інших проблем. Виклики є наслідком збігу чи накладання (підсилення, гальмування або ж поглиблення асиметричності) багатьох шкідливих й високотоксичних чинників і негативних явищ зовнішнього середовища, інерціювання спадних трендів та глибоких трансформацій. Вони (наслідки) у різні періоди часу і на різних етапах включаються у різнопланові процеси, що відбуваються на кон-

кретній території, і залежно від наявної ситуації впливають суперечливо, а також не лише можуть підсилюватися новими викликами, але й спонукають до постановки відповідних завдань з метою їх подолання, зокрема:

- форс-мажорних обставин: природних катастроф, військових дій, фінансово-економічних та/або аграрних криз, соціальних потрясінь й повного перезавантаження державної влади, включення та охоплення країни процесами глобалізації і міжнародної корпоратизації тощо;

- необхідності виведення національної економіки на вищий рівень функціонування, зокрема, інноваційно-технологічний, активного та масового впровадження агроінновацій, енерго-, ресурсощадних і нанотехнологій;

- переходу національного господарства країни чи його ключових секторів на нову модель економічних та соціальних відносин, включаючи перехід до соціально орієнтованої ринкової економіки;

- укладання міжнародних угод, введення у дію законодавчо-нормативних актів та їх прийняття чи неприйняття суспільством або ж його зацікавленою частиною, що вносить суттєві зміни у систему координат, один вектор якої, – вагомість й складність проблем, що виникли, а інший, – результативність та ефективність реалізації заходів з метою їх вирішення;

- розроблення та впровадження сучасних індикаторів розвитку, включаючи досягнення гарантованого рівня продовольчої безпеки країни за рахунок використання можливостей власного виробництва, на основі впровадження перспективних стратегій збалансованого розвитку сільського сектору та моделей реалізації практичних заходів для їх досягнення (вертикальної, горизонтальної, регіональної, міжнародної та євроінтеграції);

- нарощування експортного потенціалу аграрного сектору з дотриманням вимог безпечності і якості харчових продуктів, з метою закріплення на європейському й світовому продовольчому ринку та активної підтримки продовольчих програм різних міжнародних і регіональних організацій, діяльність яких спрямована на подолання голоду на планеті тощо.

Разом з тим, незважаючи на масштабність сучасних викликів, необхідно, по-перше, забезпечити спадкоємність аграрної політики держави, а особливо її практичної реалізації, а по-друге, – врахувати вплив процесів глобалізації та прийнятого Україною до реалізації курсу на європейську інтеграцію. Виходячи із цих положень необхідно, з одного боку, забезпечити пріоритетність розвитку аграрного сектору і села, як основного носія його функцій, і не лише теоретично, але й у практичному відношенні, а з іншого, – уможливити інтеграцію господарств первинного виробництва та переробно-харчових підприємств до внутрішнього ринку країн-членів Європейського Союзу [22, ст.1, п.2]. Це надзвичайно потужний виклик, а аналіз його сутності і конкретних форм прояву, розроблення та реалізації практичних заходів з метою подолання гострих проблем і буде виступати каталізатором нарощування експортного потенціалу аграрного сектору та зміцнення Україною позицій на світовому і європейському продовольчому ринку.

Водночас необхідно привернути увагу до тієї кричущої обставини, що на нинішньому етапі з якого б боку не підходили до подолання викликів на основі їх структуризації й візуалізації та вирішення невідкладних завдань, обов'язково натикаємося на надзвичайно складний і багатошаровий комплекс тісно переплєтених між собою проблем, асиметрій, загроз і ризиків, які, при невжитті адекватних заходів або ж запізненні із їх реалізацією, мають тенденцію до загострення та інерціювання. Під інерціюванням розуміється продовження дії трендів минулих періодів у різних секторах економіки чи їх ключових складових, що супроводжується погіршенням структурних характеристик та життєвого середовища сільського населення.

Зазначимо, що з плином часу гострота проблем та їх вплив на сфери, які від них залежні, поступово змінюється в напрямі посилення чи затухання або ж відбувається перезавантаження (зміна конфігурації точок гостроти проблем) конкретної ситуації. Зокрема, реалізація європейського вектору інтеграції аграрного сектору до внутрішнього ринку Співтовариства та економічні перетворення останніх років призвели до загострення цих проблем. Отже це вимагає не просто розробки нових ефективних підходів до їх вирішення, а модернізації всієї системи управління розвитком складних територіальних соціо-еколого-економічних систем з врахуванням сучасних викликів як національного, так і глобального рівнів. Важливим орієнтиром для проведення такої модернізації є концепції та практичний досвід країн-членів Європейського Союзу і його аналіз свідчить про наступне:

1) формування в сучасних концепціях сільського розвитку нових концептуальних засад управління сільськими територіями, що базуються на пріоритеті людини, стратегічній орієнтації на розвиток місцевого самоврядування та на інноваційному підході до розвитку підприємництва;

2) суттєве зближення методів стратегічного та просторового планування на регіональному, субрегіональному і локальному рівнях, що сприймається сьогодні як ефективний засіб формування міждисциплінарної платформи для розробки комплексної політики економічного розвитку, захисту навколишнього середовища та соціальної єдності на всіх рівнях [23].

Отже, досвід європейських країн свідчить про те, що вони змістили центр прикладання зусиль від реалізації пріоритетів галузевого характеру до орієнтації на активізацію розвитку сільських територій з метою покращання життєвого середовища населення. Це відбувається на основі перенесення відповідальності за реалізацію відповідних заходів на органи місцевого самоврядування і об'єднання громадян, які самоорганізуються у межах, переважно, одного населеного пункту чи його відокремленої частини.

Але з урахуванням взятих Україною зобов'язань [22; 24–26], а також ступеня їх практичного виконання, необхідно продовжити реалізацію курсу на створення необхідних умов для забезпечення інтеграції аграрного сектору (виробничо-ресурсної складової) до внутрішнього ринку ЄС. Це можливо, з одного боку, на основі завершення формування на законодавчо-нормативному рівні єдиного нормативного простору (ЄНП) Україна-Європейський Союз [27, с.11-13], а з другого, оперативного вирішення проблем, що виникають при впровадженні вимог ЄНП на підприємствах і в господарствах аграрного сектору, зокрема:

- завершення формування законодавчо-нормативної бази та гармонізації національної системи технічного регулювання із базовою моделлю технічного регулювання, що функціонує в країнах-членах Співтовариства, впровадження НАССР операторами ринку на підприємствах харчової промисловості, а також мінімальних вимог програм-передумов в господарствах первинного виробництва;

- завершення створення дворівневої (національний рівень – рівень виробників продукції тваринного й рослинного походження) системи харчової безпеки, яка буде еквівалентною європейській моделі безпеки харчових продуктів і кормів для тварин. Стосовно теперішньої ситуації, то відповідно до аграрного сектору проходить реальне зміщення обох рівнів: Держпродспоживслужба України – переробно-харчові підприємства і господарства первинного виробництва;

- впровадження санітарних і фітосанітарних заходів в аграрному секторі національної економіки з метою унеможливлення виникнення вогнищ небезпечних заразних хвороб (епідемії серед тварин, зоонози – спільні для тварин і людей інфекції, епіфітотії серед рослин) та/або їх своєчасної локалізації і ліквідації згідно з європейськими вимогами.

До основних способів, механізмів та інструментів подолання викликів й вирішення гострих проблем за нинішніх умов є підготовка та набуття чинності відповідними законами України, розробка стратегій (програм) розвитку аграрного сектору, окремих продуктових комплексів, відродження занепалих галузей сільського господарства, а також регіональних програм з урахуванням специфіки конкретної галузі, області й виду економічної діяльності [28–31]. Важливо при цьому забезпечити сталий розвиток аграрного сектору на інноваційній основі та з дотриманням агроекологічних вимог. Їх успішна реалізація пов'язана із проведенням модернізації матеріально-технічної бази й технологічного оновлення виробництва та впровадження інновацій. За нинішньої ситуації ключовою умовою вирішення вказаних проблем виступає мобілізація інвестиційних ресурсів із різних джерел, включаючи обмежені бюджетні кошти, їх акумуляції на рахунках підприємств з метою оперативного цільового використання. Але практичній реалізації вказаних підходів має передувати наукові дослідження у контексті розвитку пріоритетних напрямів аграрної економічної науки, а саме:

- розроблення наукових принципів, методичних рекомендацій та адаптивних технологій вирощування продукції рослинного і тваринного походження відповідно до трендів природно-кліматичних змін в оглядовій (до 5 років), середньостроковій (до 15–25 років) та довгостроковій (понад 15–25 років) перспективі з орієнтацією на збільшення виробництва продовольчих продуктів на засадах ощадливого залучення й екологізбалансованого використання природних ресурсів, що унеможливорюватиме їх структурну деградацію, безповоротне винесення ґрунту і втрату гумусу та падіння природної родючості нижче критичних значень базових індикаторів;

- розроблення методичного забезпечення та моніторинг впровадження системних методів безпечності на підприємствах і в господарствах аграрного сектору, а також реалізації комплексу заходів, спрямованих на розширення кола суб'єктів господарювання, що повною мірою відповідати муть вказаним вимогам, як ключового чинника їх інтеграції до внутрішнього ринку ЄС;

- розроблення законодавчо-нормативної бази, організаційно-економічних механізмів й інструментів, спрямованих на забезпечення ефективної підтримки та підвищення ролі сімейно-фермерського укладу у формуванні виробничого потенціалу українського села, розширенні зайнятості сільського населення, раціонального використання земельних, лісових і водних ресурсів тощо.

Водночас все більшої уваги заслуговують нинішні проблеми сільських територій. Україна проголосила європейський вектор розвитку і тому пропозиції повинні враховувати як методичні підходи ЄС до вирішення проблем сільських територій, так і власну специфіку й реальну картину зрушень і трансформацій у сільській місцевості, напрями трендів і динаміку змін тощо. Країни-члени Європейського Союзу зорієнтовані на розвиток місцевого самоврядування, органи управління якого повною мірою відповідають за покращання життєвого середовища для жителів громади з урахуванням специфіки місцевих проблем та інтересів громадян. Для реалізації вказаних підходів в Україні з 2014 р. було заплановано поетапне укрупнення низової ланки (сільських, селищних й міських рад, усього – 11519 од.) та створення об'єднаних територіальних громад (1206 ОТГ) [32, с. 108]. У контексті проведення реформи адміністративно-територіального устрою України у 2015 р. було створено 159 ОТГ, потім, відповідно по роках, 209 од. та 330 од., а станом на 10.05.2018 р. – ще 33 об'єднані громади.

Результати моніторингу показали [33], що вже утворено 731 ОТГ (60,6 % від 1206 од.), в яких об'єднано 3399 базових громад (31,1 %), отже, залишилися необ'єднаними 7540 базових громад (68,9 % від їх загальної кількості). Ще 26 громад звернулися до ЦВК України стосовно призначення перших виборів. Середня кількість рад базового рівня в одній ОТГ 4 од., а середня чисельність населення ОТГ – 11051 особа. Площа сформованих ОТГ становить 180,0 тис. кв. км, в яких налічується 6,4 млн жителів (відповідно 32,2 % від загальної площі і 18 % від загальної чисельності населення України. Хоча найважливіша складова – створення мережі об'єднаних територіальних громад – вже пройшла середину, однак за іншими індикаторами – кількісні значення помітно нижчі. Станом на початок листопада ц.р. вже було сформовано 838 ОТГ, однак їх загальне число може досягнути 1450 од. Унаслідок відставання від запланованого раніше графіка створення ОТГ реальне закінчення робіт по реформуванню адміністративно-територіального устрою України перенесено на початок 2020 р.

Таким чином, формуються нові передумови для гальмування і подолання деструктивних процесів на основі активізації розвитку сільських територій, які базуються на наступних принципах і методичних підходах:

- відповідальність за розвиток сільських територій переноситься із державного рівня та регіональний (області), локальний (об'єднані територіальні громади) і місцевий (внутрішні/сільські громади) рівні;

- значно зростають податкові надходження до місцевих бюджетів за рахунок децентралізації фінансової системи, розширюються можливості їх збільшення унаслідок капіталізації недіючих об'єктів і природних ресурсів місцевого значення, впровадження місцевих податків, а також «відщеплення» частини від податків до державного бюджету, що будуть надходити від використання суб'єктами господарювання природних об'єктів і ресурсів загальнодержавного значення тощо;

- органи місцевого самоврядування (ОТГ) фактично будуть нести повну відповідальність за ефективне використання ключового природного ресурсу місцевого значення – сільськогосподарських угідь, що будуть передані у комунальну власність громад, а також корисних копалин тощо.

Водночас унаслідок різних темпів інтенсивності міграції й депопуляції сільських жителів та, відповідно, тенденцій подрібнення сіл і згортання поселенської мережі, а також з урахуванням диференціації сільських районів за ознакою включення (чи не включення) у «кризові зони», будуть формуватися різнопланові за характером проявлення деструктивних процесів сільські території. На початку 1990-их років «кризові зони» охоплювали 112 сільських адміністра-

тивних районів, в 2010-му – перевищили 200 од., а в 2015-му – практично половину від загальної їх кількості [34, с. 163, 196–217]. З урахуванням завершення реформування низової ланки місцевого самоврядування у 2019 р. базовим органом місцевої влади стануть ОТГ, кількість яких буде становити утричі більше, ніж сільських адміністративних районів, однак це буде майже увосьмєро менше, ніж сільських рад. Отже, виникне принципово нова ситуація: накладання нової мережі рад базового рівня (ОТГ) на існуючу сільську поселенську мережу у результаті забезпечить формування нової структури (і типології) громад базового рівня, які будуть відрізнятися між собою за сукупністю спільності характеристик соціально-економічного розвитку та рівня гостроти проблем.

У цьому зв'язку логічно видається пропозиція стосовно проведення спостереження сільських населених пунктів станом (орієнтовно) на початок 2021 р., тобто, коли вже буде завершено реформування адміністративно-територіального устрою. Останнє суцільне спостереження сільських поселень України здійснено станом на 01.01.2014 р. [35]. Воно проводилося відповідно до затвердженої форми державного статистичного спостереження з питань соціально-економічного становища сільських населених пунктів та Інструкції щодо їх заповнення. Зважаючи на необхідність оновлення форми останнього спостереження (2014 р.) у зв'язку із змінами, що вже пройшли і ще відбудуться, було б доцільно розпочати відповідну роботу із її удосконалення та апробації, а також обґрунтувати методичні підходи по розробленню отриманих результатів на прикладі тих сільських районів й ОТГ, які будуть обрані для вибіркового обстеження. Оскільки дотепер перспектива адміністративних центрів сільських районів знаходиться під питанням, то було б доцільно результати проведеного на початок 2021 р. спостереження розробляти як за сільськими районами, так і за ОТГ. Це дозволило б забезпечити порівнянність отриманих матеріалів наступного спостереження (на початок 2021 р.) із попередніми (на початок 2014 р. і раніше) у розрізі сільських районів, а також співставність матеріалів і результатів їх розроблення із аналогічними, які будуть отримані від спостережень майбутніх періодів (після 2021 р.), але вже у розрізі ОТГ. Таку підготовку доцільно було б розпочинати вже зараз, враховуючи, з одного боку, її надзвичайно важливий характер у частині, яка стосується виявлення нових суспільних явищ і різнопланових трендів, а з другого, – гостру потребу в забезпеченні об'єктивної та всебічної оцінки нинішньої ситуації із землекористуванням як у межах ОТГ, так і стосовно конкретних сільських поселень (тобто, реальним розподілом сільськогосподарських угідь між населеними пунктами, до яких вони належать або ж до них тяжіють).

Підкреслимо, що ключова вимога сьогодні: наука має не тільки обґрунтовувати пріоритетні напрями, але й розробляти адаптивні моделі, організаційно-економічні механізми й ефективні інструменти та практичні заходи, із залученням яких можна буде подолати сучасні виклики й вирішити гострі проблеми, що супроводжують розвиток сільського сектору України. Серед пріоритетних напрямів, відповідно до яких аграрна економічна наука має спрямувати свої зусилля, нині першочерговими є наступні:

- обґрунтування концептуальних засад і методичних рекомендацій та розроблення комплексу практичних заходів, реалізація яких спрямована на забезпечення розбудови національної моделі розвитку сільських територій в гармонії із сучасними науковими підходами до розвитку аграрного сектору загалом та корекцією на специфіку розбудови сімейно-фермерського сегмента сільського господарства, зокрема, на основі узагальнення та адаптації європейського й американського досвіду до вітчизняних умов, а також урахування асиметричності ситуації в об'єднаних територіальних і сільських/внутрішніх громадах, що функціонують у кризових зонах;

- удосконалення методичних підходів щодо ідентифікації ОТГ з позиції наявності (і частки) деградуючих сіл та об'єктивізації запропонованих раніше індикаторів їх виділення стосовно нинішньої ситуації. Згідно з апробованими у 90-ті роки науково-методичними засадами, до деградуючих сіл було запропоновано відносити поселення з часткою мешканців пенсійного віку понад 50 %, а в малих (до 200 осіб) – понад 40 %. Для здійснення гнучкої політики державного протекціонізму у сукупності деградуючих сіл було запропоновано виділяти дві підгрупи – **умираючих** (з особливо складною демографічною ситуацією) і **занепадаючих** [36, с. 51];

- розроблення економіко-математичної моделі автоматичної типізації ОТГ відповідно із виділеними частковими індикаторами та заданими кількісними параметрами. Доцільно для цього було б використати розроблений в Інституті економіки та прогнозування НАН України

[34, с. 198-204] алгоритм диференціації сільських територій. Він базується на виділенні однієї типології за окремими взаємодоповнюючими типологічними лініями (демографічно-поселенська ситуація, сфера прикладання праці сільського населення, доступність базових життєвих умов і споживчих послуг), а потім на їх основі методом класифікації багатовимірних об'єктів у просторі побудувати комплексну типологію сільських територій для сільських районів (2021 р.). Аналогічно таку типологію побудувати та реалізувати і для рівня ОТГ. Оскільки об'єктивно відбудеться реальне зменшення просторових параметрів ОТГ (по площі, чисельності населення, кількості поселень – у середньому у 2,5 рази порівняно із сільськими районами), а до того ж ще й скорочення сільських жителів орієнтовно на 1,3 млн осіб за 2014–2021 рр., то це буде мати наслідком істотне збільшення кількості депресивних об'єднаних територіальних громад й подальше розповзання «кризових зон»;

- розроблення методичних рекомендацій щодо оцінювання потенціалу сільських/внутрішніх громад із урахуванням тяжіючих до населених пунктів сільськогосподарських угідь та наявності міжселенних зв'язків з метою виявлення незадіяних сільських активів (природних ресурсів, корисних копалин, інших не використовуваних об'єктів) та їх залучення (включення) в економічний обіг. Ключовим чинником для реалізації цієї пропозиції виступає продуктивна підтримка та забезпечення відтворення зайнятих у первинному виробництві трудових поколінь і, перш за все, власників сімейно-фермерських (фермерських і особистих селянських) господарств. Але це не виключає того факту, що у силу різних складних обставин (незадоволення умовами і оплатою праці, звільнення з місця основної роботи, тривале перебування у статусі безробітного) до сільськогосподарської діяльності виявлять бажання долучилися працівники соціальних установ, а також персонал підприємств й закладів інших галузей, які функціонують у сільській місцевості тощо.

Розвиваючи останній напрям необхідно привернути увагу до того факту, що нині сформувалися дві складові у структурі земельних угідь, які не використовуються за призначенням або ж випали із господарського обігу:

- перша група, – землі сільськогосподарського призначення державної власності поза межами населених пунктів (площею понад 5 млн га), які передаються у комунальну власність об'єднаних територіальних громад (передача має завершитися до кінця 2018 р.) [37, с. 88, 137 (Попова О.Л.)];

- друга група, – земельні ділянки, що перебувають у приватній власності громадян, але які за різних обставин (смерті власників та небажання наслідників переоформляти власність на себе, віддаленості угідь або ж їх невеликих розмірів, неможливості об'єднати із сусідніми ділянками тощо) фактично виключені із господарського обігу.

Ще значно рельєфніші й масштабніші наслідки матиме скорочення чисельності та «постаріння» структури сільських жителів. Перш за все це буде супроводжуватися розширенням й поглибленням деструктивних процесів у сільському розселенні, зокрема: подальшим подрібненням сіл, ростом кількості збезлюднених поселень, збільшенням міжселенних відстаней і розривів, нарощуванням спектру «ничійних» земельних ділянок і навіть суцільних масивів сільськогосподарських угідь тощо. На тлі таких суттєвих трансформацій у землекористуванні будуть виникати проблеми комплексного характеру. Зокрема, оскільки за нинішніх умов важливого значення набуває власний потенціал кожної окремої сільської/внутрішньої громади, то у випадках обезлюднення сіл постає нова проблема: а куди мають бути приєднані землі, що раніше тяжіли до таких поселень?

Разом з тим виникає наступне логічне запитання: при дотриманні яких умов кожне окреме поселення може ідентифікуватись як сільська громада, що спроможна до забезпечення відносно автономного функціонування та організації вирішення проблем місцевого характеру з метою покращання життєвого середовища? Серед таких умов важливого значення набувають такі чинники: чисельність і вікова структура жителів, сільськогосподарські угіддя безпосередньо на території населеного пункту та прилеглі і за ним закріплені (чи умовно виділені), реальна можливість відродження різних форм сімейно-фермерського господарювання, існуючі форми і перспектива покращання задоволення соціальних і побутових потреб населення тощо.

Оскільки йдеться про розширення сільськогосподарського виробництва, то аграрна економічна наука має розробити, апробувати та запропонувати сучасні та ефективні форми включення

ня нових агровиробників у виробничо-збутові ланцюги. Зокрема, для вирішення спільних виробничих проблем, що виникають при вирощуванні продукції, доцільне було б створення за місцем проживання фахових міні-об'єднань агровиробників. Різною мірою, на усних домовленостях та спорадично, вони виникають і відіграють важливу роль у вирішенні спільних проблем, зокрема: організації оранки земельних ділянок, об'єднання інвестицій для придбання на дольовій участі і для спільного використання сільськогосподарської техніки, міндобрив і засобів захисту рослин, збирання вирощеного врожаю тощо. Унаслідок підвищення вимог до безпечності та якості продукції, необхідності реалізації її лише товарними партіями, тобто забезпечення повного завантаження транспортної одиниці (вагон, рефрижератор, вантажівка), гостро постала проблема включення агровиробників у виробничо-збутові ланцюги на постійній основі. Особливо актуальна ця проблема для тих виробників, які щоденно або згідно з технологією виробництва з певною періодичністю повинні відправляти продукцію до наступної ланки виробничо-збутового ланцюга, а саме: для первинного дороблення, закладки на тривале зберігання, промислового перероблення, реалізації у свіжому вигляді тощо. Саме тут необхідно буде забезпечити вищий рівень організаційного об'єднання й технологічної упорядкованості агровиробників, а саме: створення сільськогосподарських обслуговуючих та/або виробничих кооперативів для вирішення питань щодо подальшого просування продукції на вигідних економічних умовах, встановлення договірних зв'язків безпосередньо із виробниками кінцевої харчової продукції, створення за підтримки держави власних переробно-харчових потужностей на сучасній інноваційно-технологічній базі тощо.

Доречно буде згадати, що при наявності необхідних умов і незадіяних місцевих ресурсів доцільним може стане організація позааграрних виробництв з метою випуску різних промислових товарів та надання послуг, а отже – створення нових робочих місць. Серед них: наявність незадіяних виробничих, соціальних та інженерних будівель і споруд, корисних копалин і природних об'єктів місцевого значення, можливість підключення логістичних структур до обслуговування нових місць позааграрної діяльності, наявність вільного персоналу та ін. При цьому важливо передбачити надання органами ОТГ організаторам нових об'єктів виробництва і обслуговування податкових та інших преференцій, забезпечити формування привабливого інвестиційного середовища тощо. Але важливо враховувати, що організація нових видів діяльності не може виникнути із нічого – тут має проявитися зацікавленість та реальна практична участь причетних до цього суб'єктів: громад різного рівня (об'єднаних і внутрішніх), інвесторів, підприємницьких структур, місцевого населення тощо. Синергія усіх сторін, що буде посилюватися у процесі створення нових виробничих та обслуговуючих об'єктів, має знайти своє логічне продовження в подальшому запровадженні у їхню діяльність передових виробничих практик, розбудові виробничо-збутових ланцюгів [38], всіякому сприянні входженню продуцентів й обслуговуючих підрозділів у мінливе ринкове середовище та ін.

Висновки. 1. Реформа адміністративно-територіального устрою та організація нової мережі базових органів управління (об'єднаних територіальних громад) зумовили формування принципово нової ситуації у сільському секторі України. Зокрема, підвищується роль ОТГ у забезпеченні збалансованого просторового розвитку аграрного сектору і сільських територій, суттєво зростають фінансові надходження до бюджетів, відроджуються функції внутрішніх громад щодо модернізації життєвого середовища. Але поки що не знайшли необхідного теоретичного й економіко-правового забезпечення питання капіталізації природних ресурсів й не використуваних об'єктів, залучення «вільних» земельних ділянок у сільськогосподарське виробництво.

2. Асиметричність розвитку сільського сектору України проявляється в нарощуванні виробництва аграрної продукції та погіршенні життєвого середовища у більшості сіл й суттєвому розшаруванні сільського населення щодо забезпечення базовими послугами та їх доступності. За таких умов надзвичайної актуальності набула проблема зближення розвитку аграрної і територіальної складових на основі пошуку інвестиційних ресурсів та виявлення місцевих лідерів, розроблення економічних механізмів й комплексу практичних заходів, реалізація яких спрямована на забезпечення модернізації життєвого середовища та покращання доступу населення до базових послуг. Зважаючи на те, що більшість сіл перебуває на значному віддаленні від центрів ОТГ вирішення проблеми полягає в покращанні транспортної доступності та активному запровадженні електронних форм надання послуг за умови суцільної комп'ютеризації сільської місцевості.

3. Передача земель державної власності у комунальну власність ОТГ та існування значної кількості «безгосподарських» й невикористовуваних за функціональним призначенням земельних ділянок ставить перед необхідністю опрацювання ефективних економіко-правових механізмів та інструментів, із залученням яких стане можливим їх включення в сільськогосподарський обіг чи використання при вирішенні інших проблем.

4. З метою об'єктивного оцінювання соціально-економічної ситуації в сільській місцевості набуває все більшої актуальності питання розроблення необхідних інструктивних матеріалів і форми спостереження сільського населеного пункту. Враховуючи набутий у цій частині досвід, а також необхідність забезпечити співставність та порівнянність статистичних даних, що були отримані у різні періоди, з майбутніми спостереженнями доцільно було б використати форму спостереження, яке проводилося на початок 2014 р., але з внесенням відповідних коректив на зміни, що відбулися. Відповідну підготовку необхідно розпочинати вже зараз, щоб встигнути удосконалити та адаптувати форму спостереження до нинішніх умов, а також розробити необхідне програмне забезпечення по розробленню отриманих результатів.

5. Впровадження системних методів безпечності в аграрному секторі України стало однією із важливих умов інтеграції підприємств й господарств до внутрішнього ринку ЄС. На підприємствах харчової промисловості кінцевий строк впровадження НАССР визначено 20.01.2020 р., в господарствах первинного виробництва строки не встановлені, а індикатором визнано відповідність мінімальним вимогам програм-передумов з урахуванням виду продукції – тваринного та/або рослинного походження. Але ключовою є дотримання вимог харчової безпеки при виробництві сільськогосподарської сировини та випуску харчової продукції. З метою оцінювання реального стану було б доцільно розробити відповідні інструктивні матеріали та форму державного самоспостереження суб'єктів господарювання і провести його на початок 2020 р. Матеріали розроблення отриманих результатів самоспостереження суб'єктів підприємництва могли б послужити вихідною базою для підготовки та реалізації комплексу заходів практичного характеру на підприємствах і в господарствах аграрного сектору з метою усунення існуючих невідповідностей вимогам харчової безпеки.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Бородіна О.М., Прокопа І.В. Аграрний розвиток і саморозвиток громад: модернізація через взаємну адаптацію (теоретико-методологічний аспект). Економіка України. 2014. №4 (629). С. 55–72.
2. Заяць В.М. Підприємницька модель сільського розвитку. Економіка АПК. 2015. №11(253). С. 67–78.
3. Поліщук Я.П. Еволюція сільського розвитку в Україні: євроінтеграційний вимір. Інноваційна економіка. 2014. №3 (52). С. 119–126.
4. Притула Х.М. Соціально-економічний розвиток сільських територій: регіональний вимір: монографія. Львів: ДУ «Ін-т регіон. досліджень імені М.І. Долишнього НАН України», 2015. 355 с.
5. Соціоекономічний розвиток сільського господарства і села: сучасний вимір / Бородіна О.М. та ін.; за ред. О. М. Бородіної. К.: Ін-т екон. та прогноз. НАН України, 2012. 320 с.
6. Стратегічні напрями сталого розвитку сільських територій на період до 2020 року / Лупенко Ю.О. та ін.; за ред. Ю.О. Лупенка та О.Г. Булавки. К.: ННЦ ІАЕ, 2013. 74 с.
7. Лупенко Ю.О. Сучасні проблеми та перспективи сталого розвитку сільських територій: матеріали міжнародної науково-практичної конференції (1-2 червня 2017 р.). К.: ННЦ «Інститут аграрної економіки», 2017. 44 с.
8. Павлов А.И. Руралістика: Теорія, методологія, научні напрями: монографія. Одеса: Астропринт, 2018. 408 с.
9. Кіреєва Е.А., Костюченко Д.Л. Політика розвитку сільських територій у країнах Європейського Союзу. Економіка, фінанси, менеджмент: актуальні питання науки і практики. 2017. № 8. С. 68–79.
10. Мантино Ф. Сельское развитие в Европе. Политика, институты и действующие лица на местах с 1970-х годов до наших дней / перевод с итальянского И. Храмовой. 2010. 262 с. URL: http://www.eastagri.org/publications/pub_docs/Mantino.pdf
11. European Commission. 2011. "Proposal for a regulation of the European Parliament and of the Council on support for rural development by the European Agricultural Fund for Rural Development (EAFRD)", COM (2011) 627 final/2. Brussels. 143 p.
12. Synthesis of ex ante evaluations of rural development programmes 2014-2020. European Commission. 2015. URL: <https://ec.europa.eu>.
13. Rural development 2014-2020. European Commission. URL: <http://ec.europa.eu>.
14. Poverty in rural areas of the EU. European Commission. EU Agricultural Economic briefs. 2011. №1. URL: <http://ec.europa.eu>.
15. Mainstreaming the 2030 Agenda for Sustainable Development Interim Reference Guide to UN Country Teams. URL: <http://www.undp.org/content/dam/undp/library/MDG/Post2015-SDG/UNDP-SDG-UNDG-Reference-Guide-UNCTS-2015.pdf>
16. Report of the Inter-Agency and Expert Group on Sustainable Development Goal Indicators. Economic and Social Council UN. URL: <https://unstats.un.org/unsd/statcom/47thsession/documents/2016-2-IAEG-SDGs-Rev1-E.pdf>

17. Sustainable Development: Critical Issues. OECD. URL: <http://www.oecd.org/greengrowth/sustainabledevelopment-criticalissues-freeoverviewofthereport.htm>
18. Transforming our world: the 2030 Agenda for Sustainable Development. Document of the United Nations General Assembly. URL: http://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/70/L.1&Lang=E
19. Rural development in the European Union. Statistical and economic information Report // Directorate – General for Agriculture and Rural Development. European Union, 2012. 464 p.
20. Salus I., Pilar T., Majerova V. (2016). Threats to Rural Society in the Czech Republic and its Future in the Context of Global Risks. Rural areas and development / ed. P. Chmielinski. Warszawa: IAFE-NRI. Vol. 13. pp. 77–90.
21. Методология и методика системного изучения советской деревни / под ред. Т.И. Заславской и Р.В. Рывкиной. Новосибирск: Наука. Сиб. отд-ние, 1980. 344 с.
22. Угода про Асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони. Офіційний вісник України. 2014. №75. Ст. 2125.
23. Казьмір Л.П., Кушнірецька О.В., Козій Г.В. Роль малих міст в активізації розвитку сільських територій. URL: nauka.kushnir.mk.ua/?p=71450.
24. Про основні принципи та вимоги до безпечності та якості харчових продуктів: Закон України від 23.12.1997 р. № 771/97-ВР. Дата оновлення: 22.07.2014. URL: zakon.rada.gov.ua/go/771/97-ВР.
25. Про безпечність та гігієну кормів: Закон України від 21.12.2017 р. № 2264-VIII. Офіційний вісник України. 2018. № 9. Ст. 332.
26. Про державний контроль за дотриманням законодавства про харчові продукти, корми, побічні продукти тваринного походження, здоров'я та благополуччя тварин: Закон України від 18.05.2017 р. № 2042-VIII. Офіційний вісник України. 2017. № 55. Ст. 1637.
27. Крисанов Д.Ф. Інтеграція агрохарчового сектора України в єдиний нормативний простір Європейського Союзу: монографія НАН України, ДУ «Ін-т екон. та прогнозув. НАН України». Електронні дані. Київ, 2016. 368 с. URL: <http://ief.org.ua/docs/mg/275.pdf>.
28. Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні: Закон України від 08.09.2011 р. № 3715-VI. Офіційний вісник України. 2011. № 77. Ст. 2841.
29. Середньострокові пріоритетні напрями інноваційної діяльності галузевого рівня на 2017–2021 роки. Додаток до постанови Кабінету Міністрів України від 18.10.2017 р. № 980. Офіційний вісник України. 2018. № 1. Ст. 1.
30. Єдина комплексна стратегія розвитку сільського господарства та сільських територій на 2015–2020 роки. Стратегію підтримала Національна рада реформ на засіданні 09.11.2015 р. 131 с. URL: minagro.gov.ua/node/16025.
31. Регіональна програма розвитку галузі молочного скотарства в сільськогосподарських підприємствах Запорізької області на 2014–2018 роки. Затверджена рішенням обласної ради від 20.03.2014 р. №20. URL: minagro.gov.ua/news.
32. Кравців В.С., Жук П.В. Реформа адміністративно-територіального устрою: результати, проблеми, подальші дії. Стратегічна панорама. 2016. №2. С. 104–112.
33. Моніторинг процесу децентралізації влади в Україні та реформування місцевого самоврядування, станом на 10 травня 2018 р. М-во регіон. розвитку, буд-ва та житлово-комун. госп-ва України. URL: <http://www.kmu.gov.ua/publication/article>
34. Теорія, політика та практика сільського розвитку / Бородіна О.М. та ін.; за ред. О.М. Бородіної та І.В. Прокопи. НАН України. Ін-т екон. та прогнозув. Київ, 2010. 376 с.
35. Соціально-економічне становище сільських населених пунктів України: стат. зб. / відп. за вип. О.О. Кармазіна. Державна служба статистики України. Київ, 2014. 187 с.
36. Шепотько Л.О., Прокопа І.В., Гудзинський С. О., Яровий В.Д. Сільський сектор України на рубежі тисячоліть. У 2 томах. Т.2. Соціальні ресурси сільських територій. Київ: Інститут економіки НАН України. 2003. 467 с.
37. Аграрний і сільський розвиток для зростання української економіки: наук. доповідь/ Бородіна О.М. та ін.; за ред. О.М. Бородіної та О.В. Шубравської. НАН України, ДУ «Ін-т екон. та прогнозув. НАН України». Київ, 2018. 152 с.
38. Крисанов Д.Ф., Варченко О.М. Агропродовольчі ланцюги: ключові проблеми створення та розбудови. Економіка і прогнозування. 2017. №1. С. 72–91.

REFERENCES

1. Borodina O.M., Prokopa I.V. (2014). Agrarnyj rozvytok i samorozvytok gromad: modernizacija cherez vzajemnu adaptaciju (teoretyko-metodologichnyj aspekt). [Agrarian development and self-development of communities: modernization through mutual adaptation (theoretical and methodological aspect).] *Ekonomika Ukrainy*. No 4 (629). pp. 55–72.
2. Zajac' V.M. (2015). Pidpryjemnyc'ka model' sil'skogo rozvytku. [The entrepreneurial model of rural development]. *Ekonomika APK*. №11(253). pp. 67–78.
3. Polishhuk Ja.P. (2014). Evoljucija sil'skogo rozvytku v Ukraїni: jevointegracijnyj vymir. [Evolution of Rural Development in Ukraine: European Integration Dimension]. *Innovacijna ekonomika*. No 3 (52), pp. 119–126.
4. Prytula H.M. (2015). Social'no-ekonomichnyj rozvytok sil'skyh terytorij: regional'nyj vymir: monografija [Socio-Economic Development of Rural Areas: Regional Dimension: Monograph]. L'viv: DU «Ін-т регіон. досліджен' імені М.І. Ділішнього НАН України», 355 p.
5. Borodina O.M., Prokopa I.V., Jurchyshyn V.V. and other . (2012). Socioekonomichnyj rozvytok sil'skogo gospodarstva i sela: suchasnyj vymir [Socioeconomic development of agriculture and rural areas: modern dimension]. In-t ekon. та прогнозув. НАН України. Kyiv, 320 p.

6. Lupenko Ju.O., Malik M.J., Bulavka O.G. and other. (2013). Strategichni naprjamy stalogo rozvytku sil'skyh terytorij na period do 2020 roku [Strategic directions of sustainable development of rural areas for the period till 2020]. Kyiv, NNC IAE, 74 p.
7. Lupenko Ju.O. (2017). Suchasni problemy ta perspektyvy stalogo rozvytku sil'skyh terytorij: materialy mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferencii' (1-2 chervnja 2017 r.) [Modern problems and perspectives of sustainable development of rural territories: materials of the international scientific and practical conference (June 1-2, 2017)]. Kyiv, NNC «Instytut agrarnoi ekonomiky», 44 p.
8. Pavlov A.Y. (2018). Ruralistyka: Teoryja, metodologija, nauchnye napravlenija: monografija [Ruralistics: Theory, methodology, scientific fields: monograph]. Odessa: Astroprint. 408 p.
9. Kirejeva E.A., Kostjuchenko D.L. (2017). Polityka rozvytku sil'skyh terytorij u kraj'nah Jevropejs'kogo Sojuzu [Policy for the development of rural areas in the countries of the European Union]. Ekonomika, finansy, menedzhment: aktualni pytannja nauky i praktyky.No 8. pp. 68–79.
10. Mantino F. (2010). Sel'skoe razvitie v Evrope. Politika, instituty i dejstvujushhie lica na mestah s 1970-h godov do nashih dnei. [Rural Development in Europe. Politics, institutions and actors in the field from the 1970s to the present day] / perevod s ital'janskogo I. Hramovoj. 262 p. Available at: http://www.eastagri.org/publications/pub_docs/Mantino.pdf
11. European Commission. "Proposal for a regulation of the european parliament and of the council on support for rural development by the European Agricultural Fund for Rural Development (EAFRD)", COM. 627 final/2. Brussels. 2011. 143 p.
12. Synthesis of ex ante evaluations of rural development programmes 2014–2020. European Commission. 2015. Available at: <https://ec.europa.eu>.
13. Rural development 2014–2020. European Commission. Available at: <http://ec.europa.eu>.
14. Poverty in rural areas of the EU. European Commission. EU Agricultural Economic briefs. 2011. No 1. Available at: <http://ec.europa.eu>.
15. Mainstreaming the 2030 Agenda for Sustainable Development Interim Reference Guide to UN Country Teams. Available at: <http://www.undp.org/content/dam/undp/library/MDG/Post2015-SDG/UNDP-SDG-UNDG-Reference-Guide-UNCTs-2015.pdf>
16. Report of the Inter-Agency and Expert Group on Sustainable Development Goal Indicators. Economic and Social Council UN. Available at: <https://unstats.un.org/unsd/statcom/47thsession/documents/2016-2-IAEG-SDGs-Rev1-E.pdf>
17. Sustainable Development: Critical Issues. OECD. Available at: <http://www.oecd.org/greengrowth/sustainabledevelopment-criticalissues-freeoverviewofthereport.htm>
18. Transforming our world: the 2030 Agenda for Sustainable Development. Document of the United Nations General Assembly. Available at: http://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/70/L.1&Lang=E
19. Rural development in the European Union. Statistical and economic information Report // Directorate – General for Agriculture and Rural Development. European Union, 2012. 464 p.
20. Salus I., Pilar T., Majerova V. (2016). Threats to Rural Society in the Czech Republic and its Future in the Context of Global Risks. Rural areas and development / ed. P. Chmielinski. Warszawa: IAFE-NRI. Vol. 13. pp. 77–90.
21. Metodologija i metodika sistemnogo izuchenija sovsckoj derevni [Methodology and methodology of the system study of the Soviet village] / pod. red. T.I. Zaslavskoj i R.V. Ryvkinoj. Novosibirsk: Nauka. Sib. otd-nie, 1980. 344 p.
22. Ugoda pro Asociaciju mizh Ukraїnoju, z odniji' storony, ta Jevropejs'kym Sojuzom, Jevropejs'kym spivtovarystvom z atomnoi' energii' i i'hnimy derzhavamy-chlenamy, z inshoi' storony [Association Agreement between Ukraine, on the one hand, and the European Union, the European Atomic Energy Community and their Member States, on the other]. Oficijnyj visnyk Ukraїny. 2014, no 75. 2125 p.
23. Kaz'mir L.P., Kushnirc'ka O.V., Kozij G.V. Rol' malyh mist v aktyvizacii' rozvytku sil'skyh terytorij [The role of small cities in the development of rural areas]. Available at: nauka.kushnir.mk.ua/?p=71450.
24. Pro osnovni princypy ta vymogy do bezpechnosti ta jakosti harchovyh produktiv. Zakon Ukraїny [On the basic principles and requirements for the safety and quality of food products. Law of Ukraine] vid 23.12.1997 r. № 771/97-VR. Data onovlennja: 22.07.2014. Available at: zakon.rada.gov.ua/go/771/97-VR.
25. Pro bezpechnist' ta gigijenu kormiv: Zakon Ukraїny [On the safety and hygiene of feed: Law of Ukraine] vid 21.12.2017 r. № 2264-VIII. Oficijnyj visnyk Ukraїny. 2018, no 9. 332 p.
26. Pro derzhavnyj kontrol' za dotrymannjam zakonodavstva pro harchovi produkty, kormy, pobichni produkty tvarynnogo pohodzhennja, zdorov'ja ta blagopoluchchja tvaryn: Zakon Ukraїny [On state control over observance of the legislation on foodstuffs, feed, animal by-products, animal health and welfare: Law of Ukraine] vid 18.05.2017 r. no 2042-UIII. Oficijnyj visnyk Ukraїny. 2017, no 55. 1637 p.
27. Krysanov D.F. (2016). Integracija agroharchovogo sektora Ukraїny v jedynyj normatyvnyj prostir Jevropejs'kogo Sojuzu: monografija NAN Ukraїny, DU «In-t ekon. ta prognozuv. NAN Ukraїny» [Integration of the agro-food sector of Ukraine into a single regulatory space of the European Union: monograph of the National Academy of Sciences of Ukraine, State Enterprise "Int econ. and predicting. NAS of Ukraine]. Kyi'v, 368 p. Available at: <http://ief.org.ua/docs/mg/275.pdf>.
28. Pro prioritytni naprjamy innovacijnoi' dijal'nosti v Ukraїni: Zakon Ukraїny [On Priority Areas of Innovation Activity in Ukraine: Law of Ukraine] vid 08.09.2011 r. № 3715-UI. Oficijnyj visnyk Ukraїny. 2011, no 77. 2841 p.
29. Seredn'ostrokovi prioritytni naprjamy innovacijnoi' dijal'nosti galuzevogo rivnja na 2017-2021 roky. Dodatok do postanovy Kabinetu Ministriv Ukraїny [Medium-term priority areas of innovation activity at sectoral level for 2017-2021 years. Annex to the Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine] vid 18.10.2017, no 980. Oficijnyj visnyk Ukraїny. 2018, no 1. 1 p.
30. Jedyna kompleksna strategija rozvytku sil'skogo gospodarstva ta sil'skyh terytorij na 2015-2020 roky [Integrated Strategy for the Development of Agriculture and Rural Areas for 2015-2020]. Strategiju pidtrymala Nacional'na rada reform na zasidanni 09.11.2015 r. 131 p. Available at: minagro.gov.ua/node/16025.

31. Regional'na programa rozvytku galuzi molochnogo skotarstva v sil'skogospodars'kyh pidprijemstvah Zaporiz'koi' oblasti na 2014-2018 roky [Regional program for the development of the dairy industry in agricultural enterprises of Zaporizhzhia oblast for 2014-2018]. Zatverdzhena rishennjam oblasnoi' rady vid 20.03.2014, no 20. Available at: minagro.gov.ua/news.

32. Kravciv V.S., Zhuk P.V. Reforma administratyvno-terytorial'nogo ustroju: rezul'taty, problemy, podal'shi dii' [Reform of the administrative-territorial system: results, problems, follow-up actions]. Strategichna panorama. 2016, no 2. pp. 104-112.

33. Monitoryng procesu decentralizacii' vlady v Ukraini ta reformuvannja miscevoogo samovrjaduvannja, stanom na 10 travnja 2018 r [Monitoring the process of decentralization of government in Ukraine and reforming local self-government, as of May 10, 2018]. M-vo region. rozvytku, bud-va ta zhytlovo-komun. gosp-va Ukrainy. Available at: <http://www.kmu.gov.ua>publich>article>

34. Borodina O.M., Prokopa I.V., Jurchyshyn V.V., Rykovska O.V., Jarovyj V.D., Popova O.L., Mishhenko N.M., Kucmus N.M., Luk'janov M.M., Zinchuk T.O., Borodina O.S., Kyryzjuk S.V., Fursenko I.M., Pavlov V.M., Ungurjan V.Ja. (2010). Teorija, polityka ta praktyka sil'skogo rozvytku [Theory, policy and practice of rural development] / za red. O.M. Borodinoi' ta I.V. Prokopy. NAN Ukrainy. In-t ekon. ta prognouz. Kyi'v, 376 p.

35. Social'no-ekonomichne stanovyshe sil'skyh naselenyh punktiv Ukrainy [Socio-economic situation of rural settlements of Ukraine]: stat. zb. / vidp. za vyp. O.O. Karmazina. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy. Kyi'v, 2014. 187 p.

36. Shepot'ko L.O., Prokopa I.V., Gudzyn'skyj S. O., Jarovyj V.D. (2003). Sil'skyj sektor Ukrainy na rubezhi tysjacholit' [The rural sector of Ukraine is at the turn of the millennium]. Social'ni resursy sil'skyh terytorij. Kyi'v: Instytut ekonomiky NAN Ukrainy. Vol. 2. 467 p.

37. Borodina O.M., Shubravs'ka O.V., Pashaver B.J., Prokopa I.V., Ostashko T.O., Krysanov D.F., Moldavan L.V., Nykyforuk O.I., Popova O.L., Kyryzjuk S.V., Myhajlenko O.V., Olefir V.K., Prokopenko K.O., Rykovska O.V., Udova L.O., Jarovyj V.D., Sichkarenko K.O., Betlij M.G., Chmyr'ova L.Ju., Borodina O.S., Frajer O.V. (2018). Agrarnyj i sil'skyj rozvytok dlja zrostannja ukrai'ns'koi' ekonomiky: nauk. dopovid' [Agrarian and rural development for the growth of the Ukrainian economy]. NAN Ukrainy, DU «In-t ekon. ta prognouz. NAN Ukrainy». Kyi'v, 152 p.

38. Krysanov D.F., Varchenko O.M. (2017). Agroprodovol'chi lancjygy: kljuchovi problemy stvorennja ta rozbudovy [Agro-food chains: key issues of creation and development]. Ekonomika i prognouzuvannja, no1. pp. 72-91.

Направления исследований современных вызовов и проблем в сельском секторе Украины

Даниленко А.С., Крисанов Д.Ф., Утеченко Д.Н.

Проанализированы глубокие изменения в развитии сельского сектора Украины под влиянием обретения политической независимости, проведения аграрной и земельной реформ, полной замены государственной власти и поэтапного реформирования административно-территориального устройства. Сельский сектор Украины охватывает две ключевые составляющие: производственно-ресурсную (первичное производство и технологически связанные отрасли) и социально-территориальную (сельские и малые городские поселения с населением, объектами социальной сферы и сельской территорией). Аграрный сектор наращивает производство продукции, но это не сопровождается повышением уровня жизни и качества среды обитания сельского населения. Для сельского сектора характерны ряд вызовов и острых проблем, требующих разработки и реализации мероприятий по их преодолению. Нововведения включают: завершение реформирования системы административно-территориального устройства, перемещение ответственности за развитие сельского сектора на объединенные и сельские общины; увеличение местных бюджетов вследствие децентрализации финансово-бюджетной системы, капитализации природных ресурсов и недействующих объектов, введения местных налогов; развитие семейных и фермерских хозяйств, возрождение сельскохозяйственной деятельности на заброшенных землях и др. Торможение и преодоление последствий деструктивных процессов на сельских территориях, а особенно в кризисных зонах, должна обеспечить реализация объединенными общинами мероприятий по формированию условий для размещения производственных объектов внеаграрного профиля, включение мелких хозяйств в производственно-сбытовые цепи, создание мини-объединений производителей пищевых продуктов, сельскохозяйственных производственных и обслуживающих кооперативов с целью выполнения трудоемких производственных операций, сбора и реализации выращенной продукции, помощи в решении бытовых проблем сельских жителей, упрощения их доступности к базовым услугам и т.п. Ключевые направления исследований в сельском секторе: рекомендации по оценке производительного потенциала сельских общин и повышению поступлений в бюджеты объединенных общин; концептуальные основы, механизмы и инструменты поддержки семейных и фермерских хозяйств; управления развитием сельского сектора в новой системе административно-территориального устройства и самоорганизации граждан; модель привлечения мелких хозяйств в производство конечной продукции и ее продвижения в производственно-сбытовых цепочках и т.п.

Ключевые слова: сельский сектор, производственно-ресурсная составляющая, социально-территориальная составляющая, сельские территории, вызовы и проблемы, асимметричность и сбалансированное развитие, объединенные территориальные и сельские/внутренние общины, депрессивные зоны, семейно-фермерские хозяйства.

Directions of modern challenges researches and problems in the Ukrainian agricultural sector

Danielenko A., Krysanov D., Utechenko D.

The deep changes in the development of the Ukrainian rural sector under the influence of gaining political independence, carrying out agrarian and land reforms, full replacement of state power and phased reform of the administrative-territorial system are analyzed. It has been established that the rural sector of Ukraine covers two key components: the industrial-branch (primary production and technologically related industries) and socio-territorial (rural and small urban settlements with population, objects of social sphere and territory as spatial basis of primary production). Asymmetry of their development lies in the fact that the food complex enhances production, but this is not accompanied by an increase in living standards and quality

of the rural population living environment. In recent years, the rural sector has a number of new challenges and acute problems that require in-depth research and development and implementation of measures to overcome asymmetry in its development based on a number of innovations. Among the innovations are the completion of the administrative-territorial system post-soviet reform, the gradual shift of the responsibility center for the development of the rural sector into the combined territorial and rural communities; the continuation of systemic safety methods implementation at primary production and completion farms at processing and food enterprises; Significant increase in the volume of local budgets as a result of management decentralization and the fiscal system, capitalization of natural resources and non-performing objects, introduction of local taxes; the active development of families and farms, and especially on lands that will be transferred to the jurisdiction of the united communities, and the revival of agricultural activity on abandoned lands grappling with the deserted villages, etc. The brainstorming and overcoming the consequences of destructive processes in rural areas, and especially in crisis zones, should ensure the implementation by united communities of measures to create favorable conditions for the placement of non-agrarian activities, the inclusion of small farms in production and distribution chains, the creation of professional mini-associations of food producers, agricultural production and service cooperatives for the purpose of labor-intensive production operations prompt execution, timely collection and sales of grown products, assistance in solving domestic problems of rural population, facilitating the accessibility of remote village residents to basic services, etc. Areas of research in the rural sector are systematized, in the course of which implementation of the results will ensure the strengthening of sustainable development of rural areas. Among them: methodical recommendations for assessing the productive potential of rural communities and ensuring the increase of tax revenues to the budgets of the combined territorial communities, taking into account the availability of rural assets (natural resources, minerals, other objects) and their inclusion in the economic circulation; the development of conceptual foundations, the formation of economic mechanisms and tools for supporting families and farms, which will be organized on unoccupied agricultural lands, as well as on the basis of labor generations revitalization; improvement of existing mechanisms and tools for managing the development of the rural sector in order to increase the effectiveness of the new administrative-territorial organization system and self-organization of citizens; formation of an effective model of small farms involvement in the production of final food products and its promotion in production and distribution chains, etc.

Key words: rural sector, industrial-branch component, socio-territorial component, rural territories, challenges and problems, asymmetry and balanced development, united territorial and rural / domestic communities, depressive zones, family and farming farms.

Надійшла 23.10.2018 р.